

TARİH İÇİNDE NEY TÜRLERİ VE ÂHENKLERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR BAKIŞ

Ali Tüfekçi
İstanbul Teknik Üniversitesi
ali_tufekci@yahoo.com

Ney, tarihin eski çağlarından bu yana Türk musikisinde kullanılan kamıştan yapılan üflemeli bir çalgı olmakla beraber aynı zamanda Türk Milletince üflemeli çalgılara verilmiş genel bir isimdir. Ney-ı Türki, Koşney, *Ney-ı Irak*, Ney-ı Asvad, Ney-ı Sefid, Ney-ı Balaban, Nayçe-i Balaban, Ney-ı Enban, Ney-ı Çaver, Kerrenay, Zembr-i Siyah Ney, Ney-ı Tanbur, Ney-ı Rumi, Surnay İslamiyet'ten önceki devirlerde de, M.Ö. 2800 yıllarına ait bir Ney'in Fırat-Dicle nehirleri arasında Mezopotamya zamanlarında bir Sümer mezarında bulunduğu yazılmaktadır (Erguner 2002:29).

Hayri Tümer ney metodunda; üç-dört bin yıl evvel eski Mısır medeniyetinde ney denen bir çalgıya rağbet olduğunu belirtmiştir: “Vaktiyle üç-dört bin yıl evvel eski Mısır medeniyetinde de ney denen bir saz’a rağbet olmuştur. Bazı mezarlarda mumyaların yanında ney bulunmuştur. Amerika’nın şimalinde yaşayan ve Meksika’nın eski kavimleri olan Astek’ler de dini şöenlerinde ney kullanırlar ve Mevleviler gibi sema icra ederlerdi. İhtimal Orta Asya’dan Alaska yoluyla bu mıntıkaya göç eden kavimler, ney’i buralara getirmişlerdir” (Behar 1996:112).

Ney’in var oluşuyla ilgili hadise, Eflaki Dede’nin *Ariflerin Menkıbeleri* adlı eserinde; Hz. Peygamber Efendimiz ile Hz. Ali arasındaki büyük bir sırrın ifşası sonucu derin bir kuyudan uzun bir kamışın çıktığını, oradan geçen bir çobanın ise bu kamışın ucunu keserek ses çıkarttığını ve bunun sonucunda da çıkan sesin sırları anlattığı şeklinde nakledilmektedir. Böylelikle Ney, İslamiyet’in doğuşu ile farklı bir anlam ve hüviyet kazanmış, sonrasında XIII. yüzyılda Mevlana Celaleddin-i Rumi ve Mevlevilik çatısı altında gitgide büyüyerek Osmanlı coğrafyası içinde dini-klasik musikimizin yegâne üflemeli çalgısı olmuştur.

İslamiyet’in kabulünden sonra da ney, Türk’ler, Araplar ve İran’da, Hz. Peygamber’in ney’e ve musikiye olan ilgisi doğrultusunda çeşitli vesilelerle icra edilmiştir. Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde; Hz. Muhammed’in düşünleri sırasında ney üflenildiğine dair bilgilerle beraber ney türlerine ilişkin de tespitlerde bulunmuştur. İlerleyen yüzyıllarda da edvarlar, seyahatnameler ve Avrupa’dan çeşitli görevler için Osmanlı topraklarına gelmiş gezgin ve elçilerin eserleri, anı defterlerinde ney türlerine ilişkin örnekler isimler karşımıza çıkmaktadır. Bugün kullanılan ney türleriyle yaptığımız karşılaştırmada ise önümüze geniş bir ney aile tablosu çıkmaktadır. Kullanılan ve isimleri verilen ney türleri, akortlarına göre, kısalık ve uzunluklarına göre, kamışın inceliği veya kalınlığına fiziki yapısına göre önem taşımakla beraber bu türlerin kullanıldıkları coğrafyalar içerisinde de farklı anlamlar taşıdıkları görülebilmektedir.

XV. yüzyıl Türk müsikî tarihine dair ilk Türkçe eserlerin verildiği bununla beraber Arapça ve Farsça eserlerin de yazılmaya devam ettiği müsikî tarihinin en önemli yüzyıllarından bir tanesi olarak görülmektedir. Dönemin iyi bir bestekârı, hânende, sâzende olmasının yanında musiki nazariyatına ilişkin verdiği birçok eserle bu yüzyılın en önemli şahsiyetlerinden biri olan Abdülkadir Meragi, *Cami'ül Elhan* adlı eserinde “Nay-ı sefid, zembr-i siyeh nay, surnay, nay-ı balaban, nay-ı çaver, nefir, burgu, musikar, çıpçık, organon, nay-ı enban” dan bahseder (Sezikli 2007:83). Ayrıca, en alçak sesinden en yüksek ses perdesine kadar neylerin çeşitli büyüklüklerde olduğunu ve ara seslerin üfleme kuvvetiyle ve şiddetiyle elde edilebildiğini belirtmiştir. Verilen bu bilgide neyin bugünkü icra tekniğine de aynen uyduğu gözlenmektedir. Abdülkadir Meragi'nin oğlu Abdülaziz Çelebi'nin ise Fatih Sultan Mehmed'e takdim ettiği *Nakaavat'ul Edvar* adlı eserinde çalgılar; telli, üflemeli, vurmali olarak üçe ayrılmıştır. Üflemeli çalgılar arasında; Zurna, nefir, ney, irak neyi, rebab neyi, erganon, nay-ı balaban, burgu, çaprak nayı, cavour, musikar isimleri geçmektedir (Uslu 2007:25).

İçerdiği tarihi olaylar, halkın günlük yaşantısı, gelenekleri, din-devlet anlayışları, mimari eserleri ve kültürel olayları ile seyahatnameler musiki kültürümüz açısından büyük önem arz etmektedir. Evliya Çelebi *Seyahatnamesinde* geçen ney çeşitleri ise on iki çeşittir. Bunlar; Mansur, Mansur mabeyni, şah, davud, davud mabeyni, bolahenk, bolahenk mabeyni, süpürde veya ahteri, müstahzen, müstahzen mabeyni, kızney olarak geçmektedir (Gökyay 2005:67).

Evliya Çelebi, Hz. Musa'nın nefesli çalgıların piri olduğunu ve ney'in dini bilgilere göre yasak olmadığını aksine Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin ney üflediğini belirtmiştir (Farmer 1999:20). Burada kullanılan flüt kelimesinden maksadın ney olduğunu düşünmekteyiz. *Seyahatname*'de geçen başka bir ayrıntı ise ney çeşitleridir. *Seyahatname*'de ayrıca ney'in dokuz boğumlu içi oyulmuş bir kamış ile umumiyetle boynuzdan yapılan bir başpareden oluştuğu bilgisi verilmekte, altı deliği üstte bir deliği arkada olmak üzere ney'de toplam yedi adet delik bulunduğunu da belirtilmektedir.

Türk müziği çalgıları hakkındaki araştırmalarıyla ünlü, doğu bilimci ve müzikolog Farmer, XVII. yüzyıl çalgıları hakkında bilgi verirken; “Türk ve Mısır flütleri (neyleri) genellikle güzel yapılı olup ağızlıkları bulunur. Filistin ve Magrip'de bunlar hala var olup az-çok ilkel görünüşleri vardır. Ve yedi delikli flüt daha gelişmiş olmakla birlikte veya altı delikli çalgılar daha gözdedir. Magrip'de flütler çalgı kümelerinde hala kasaba halk dilinde *kasba* adını taşımaktadır. Uzunlukları genellikle 40 cm'dir” tespitlerini yapmıştır (Sarı 1985:221). C. Fonton ise ney türlerini; Davut, şah Mansur ve küçük Mansur olarak adlandırmaktadır (Aksoy 2003:57). Bu terimlerin son ikisi günümüzde artık kullanılmamakta olup, Şah Mansur tabirinin Evliya Çelebi *Seyahatnamesi* ile F.J.Sulzer'de de geçmesi bu terimin en az iki yüzyıl kullanıldığını göstermektedir.

XVIII. yüzyılın sonlarında Arap ve Şark Musikisini incelemek amacıyla Mısır'a giden ve orada iki yıl kalan A. Villoteau'nun *Description de Egypt* adlı eserinde adlarını saydığı ney çeşitleri yedi tanedir; bunlar şah ney, küçük ney, *soforgeh* (süpürde) mutlak ney, girift ve hüseyini ney'dir. Bunlardan başka abnan, şah Mansur, iraki, neh yahut nim, deh yahut nim, siyah ney, safar, karah, davud gibi ney türleri varsa da bunlar artık kullanılmamaktadır (Aksoy 1994:114). İkinci gruptaki neylerin mabeyn neyler ve nisfiye grubuna girdiğini söyleyebiliriz. Ayrıca eserde abnan, şah Mansur, iraki, neh yahut nim, deh yahut nim, siyah ney, safar, karah, davud adında ney veya nisfiye isimleri verilmiştir. Burada Andre Villoteau'nun süpürde, girift ve hüseyini Ney'in isimlerini vermesi, Arap kültürünün musiki anlayışı içerisindeki ney tavrının irdelenmesi açısından önem arz etmektedir.

Bu ney çeşitlerinin Arap dünyası dışında pek önemsenmediğini, buna karşın Arap ekolunun merkezlerinden biri olan Mısır'da ise daha revaçta olduğunu gözlemlemektediriz. Günümüzle olan kıyas ve değerlendirmesinde ise bu ney'lerin nisfiye diye tabir ettiğimiz gruba girdiğini söyleyebiliriz. Kaynaklarda şu ana kadar sözü geçen giriftin, ney çalgısının bir türü olduğunu belirtmekte fayda vardır. Uzunluğu itibarıyla bolahenk ney'den kısa ve ön yüzünde yedi arka tarafında ise ney gibi bir deliği olan girift çalgısı icramızda kullanılmamaktadır (Erguner 2002:54).

Gezgin Blainville (XVIII.yy), *Historie Generale Critique et Philologique de la Musique*" adlı eserinin bir bölümü olan "Türk Musikisi" konusunda Türk çalgılarına fazlaca yer vermiştir. Kitabında tanıttığı çalgılar arasında ney'le beraber *lyre* (lir), ikitelli, karadüzen, ve çöğür hakkında bilgiler bulunmaktadır (Aksoy 1994:60). Blainville ney türlerini; davudi, büyük Mansur, küçük Mansur, ney, girift diye sıralıyor (Aksoy 1994:78).

Onsekizinci yüzyılın Türk Musikisi üzerinde duran önemli isimlerden biri de Alman tarihçi ve gezgin Franz Joseph Sulzer'dir. Ney'leri en pestten başlayarak; battal, davut, şah mansur, küçük Mansur, diye sıralayıp bu neylerin arasında bir tam ses olduğunu belirtmiştir (Aksoy 1994:74). Sulzer'in tabir ettiği en pes ve en uzun boylu ney olan 'Battal', Evliya Çelebi *Seyahatnamesinde* de geçmektedir. Söz konusu 'Ney'in uzunluğu 104 cm i bulmakla birlikte günümüzde sadece nisfiyesi kullanılan 'bolahenk' ney olduğuna hiçbir şüphe bırakmamaktadır. Buradan da sonuç olarak Evliya Çelebi *Seyahatnamesiyle* Sulzer'de geçen 'Battal' neyi adının Türk Musikisinde en az iki yüzyıl kullanıldığını da göstermektedir.

Muallim Kazım Uz, *Musiki Istılahatı* adlı eserinde ahenk maddesinde en kalınından en incesine doğru olmak üzere yedi ahenk ismi zikretmiştir. Bunlar; bolahenk, davud, şah, mansur, kızney, müstahsen, süpürde olarak geçmektedir (Uz 1964:8). Sonra bunlara iki mabeyn ahengi ilave ederek sayıyı dokuza çıkarır.

Rauf Yekta da ney ahenklerini yedi olarak açıklamaktadır. Rauf Yekta Mansur ney'i normal ney olarak kabul eder. İsmi verdiği üç ney; süpürde, müstahsen, kız ney tiz çalgılar bölümüne, şah, davud, bolahenk neyler ise pest çalgılar bölümüne girer. Her ney'in bir nisfiyesi olduğunu belirten Yekta böylelikle ney ahenklerini 14'e çıkartmıştır (Erguner 2003:127). Muallim İsmail Hakkı Bey'de yedi adet esas ahenk kabul etmekte olup, mansûr âhengine özel bir önem vermekte, bunu piyano ahengi diye nitelendirmektedir. Bu yedi âhenge bolâhenkten pest olarak müstahsen ve mehtâbiye de ilâve edilerek ahenk sayısı dokuza ulaşmaktadır (Sanal 1991:518). Seyyid Abdülkadir Töre, Türk müzikisi âhenkleri olarak pestten tize. bolâhenkten mehtâbiyeye kadar devam eden on üç ahenk adı verir. Bunların sekizi esas (biri diğerinin sekizlisi), beşi mâ-beyndir. Halen bolâhenk nisfiye ahengi diye bilinen ahenk basamağına ise mehtâbiye ahengini yerleştirmiştir (Sanal 1991:519).

Yılmaz Öztuna on iki ahenk adı vermektedir. Mansûr, Mansûr-şah mabeyni, Şah, Dâvud, Dâvud-bolâhenk mabeyni, Bolâhenk, Bolâhenk-sipürde mabeyni, Süpürde (Ahterî), Müstahsen, Müstahsen-kızney mabeyni, Kızney, Kızney-mansûr mabeyni (Öztuna 1969). Laika Karabey'in ney çeşitleri on üçü buluyor. Mansûr, Mansûr-şah mabeyni, Şah, Dâvud, Dâvud-bolâhenk mabeyni, Bolâhenk, Bolâhenk-sipürde mabeyni, Sipürde (Ahterî), Müstahsen, Müstahsen-kızney mabeyni, Kızney, Kızney-mansûr mabeyni, Mansûr Nisfiye (Sanal 1991:519). Ekrem Karadeniz ahenk olarak on üç akort kabul ediyor. Davud, davud-süpürde mabeyni, süpürde, süpürde-mehtabiye mabeyni, mehtabiye, müstahsen, müstahsen-kızney mabeyni, kızney, kızney Mansur mabeyni, Mansur, Mansur-şah mabeyni, şah, davud, davud-bolahenk mabeyni, bolahenk (Karadeniz 1983:5). İsmail

Hakkı Özkan ise Türk Müziğinde esas akortun bolahenk akort olduğunu kabul eder. Bu akortta 440=la sesi neva perdesi olarak kabul edilmektedir (Özkan 1974:70). İsmail Hakkı Özkan'ın verdiği bilgiye göre Türk müzikisinde esas akort bo-lâhenktir. Bu akortta 440 titreşimli lâ sesi neva perdesi olarak kabul edilmektedir.

Hayri Tümer *Ney Metodu*'nda; Mansur, Davut, şah, bolahenk, süpürde, müstahsen, kızneyi isimlerini vermiş ve bunların yanında yarım ses farklı olanlarına *mabeyn* yani 'arası' manasına gelen isimlendirilmişleri de vermiştir. Şahmansur mabeyni, Davut bolahenk mabeyni v.b. Aynı zamanda düğah – la sesi itibar edilmek suretiyle muhtelif boylarda imal edildiğini belirterek esas akord olarak, beynelmilel kabul edilen ve ihtizacı saniyede 870 olan diyapozon denilen ses ölçme vahid-i kıyasisine göre bu ney'in Mansur akord ney olduğunu da belirtmiştir.

Süleyman Erguner *Ney Metodu*'nda ney çeşitlerini üç gruba ayırarak; esas neyler, nisfiyeler ve mabeyn/ ara neyler adları altında birer tablo halinde vermektedir. Esas neyler; kız, Mansur, şah, davud, bolahenk. Nisfiyeler; Kız nisfiye, Mansur nisfiye, şah nisfiye, davud nisfiye, bolahenk nisfiye, süpürde ve bolahenk nisfiye (Erguner 2002:39) olarak geçmektedir. Bununla beraber mansûr akordunu esas almaktadır. Şah akordu bu tabloda artık buselik perdesine tamamen yerleşmiştir. Eski şah ahengi yenisine göre dik kaldığından onu da 'dik şah' adı ile ney akortları listesine katmıştır. Buraya kadar verilen ney isimlerinin analiz edilip bir bileşkesi çıkarılırsa karşımıza bugünkü isimleriyle şu türler çıkmaktadır:

- Battal: Bolahenk
- Davudi: Davut Ney
- Şah Mansur: Mansur Mabeyni
- Büyük Mansur: Şah
- Küçük Mansur: Mansur
- Ney: Kız Neyi
- Mansur, Mansur mabeyni, şah, davud, davud mabeyni, bolahenk, bolahenk mabeyni, süpürde veya ahteri, müstahzen, müstahzen mabeyni, kızney
- Davut, şah Mansur ve küçük Mansur
- Şah ney, küçük ney, soforgeh (süpürde) mutlak ney, girift ve hüseyini ney Abnan, şah Mansur, iraki, neh yahut nim, deh yahut nim, siyah ney, safar, karah, davud
- Davudi, büyük Mansur, küçük Mansur, ney, girift
- Battal, davut, şah mansur, küçük Mansur,
- Bolahenk, davud, şah, mansur, kızney, müstahsen, süpürde
- Süpürde, müstahsen, kız ney, mansur, şah, davud, bolahenk
- Mehtabiye, Müstahsen, bolahenk, davud, şah, şah-mansur mabeyni, Mansur, kız ney, süpürde
- Bolahenk, davud-bolahenk mabeyni, davud, şah, şah Mansur mabeyni, Mansur, kız-mansur mabeyni, kız ney, müstahsen-kız mabeyni, müstahsen, süpürde, mehtabiye-süpürde mabeyni, mehtabiye,
- Mansûr, Mansûr-şah mabeyni, Şah, Dâvud, Dâvud-bolâhenk mabeyni, Bolâhenk, Bolâhenk-sipürde mabeyni, Süpürde (Ahteri), Müstahsen, Müstahsen-kızney mabeyni, Kızney, Kızney-mansûr mabeyni
- Mansûr, Mansûr-şah mabeyni, Şah, Dâvud, Dâvud-bolâhenk mabeyni, Bolâhenk, Bolâhenk-sipürde mabeyni, Sipürde (Ahteri), Müstahsen, Müstahsen-kızney mabeyni, Kızney, Kızney-mansûr mabeyni, Mansûr Nisfiye
- Davud, davud-süpürde mabeyni, süpürde, süpürde-mehtabiye mabeyni, mehtabiye, müstahsen, müstahsen-kızney mabeyni, kızney, kız- mansur mabeyni, Mansur, Mansur-şah mabeyni, şah, davud, davud-bolahenk mabeyni, bolahenk

- Bolahenk, davud-bolahenk mabeyni, davud, şah, şah-mansur mabeyni, Mansur, kız-mansur mabeyni, kız ney, müstahsen-kızney mabeyni, müstahsen, süpürde, bolahenk-süpürde mabeyni
- Bolahenk, şah, davud, Mansur, kız ney, müstahsen, süpürde, mabeynleri
- Kız, Mansur, şah, davud, bolahenk. Nisfiyeler; Kız nisfiye, Mansur nisfiye, şah nisfiye, davud nisfiye, bolahenk nisfiye, süpürde ve bolahenk nisfiye

Referanslar

- Aksoy, B. 2003. *Avrupalı Gezginlerin Gözüyle Osmanlılarda Musiki*, İstanbul: Pan Yayıncılık
- Christianowitsch, "Esquisse Historique de la Musique Arabe", Levha 2, H.G.Farmer, Mizmar
- Erguner, S. 2002. *Ney Metodu*, İstanbul: Erguner Müzik
- Gökyay, Ş. (haz). 1996-2005. *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Karadeniz, E. 1983. *Türk Musikisinin Nazariye ve Esasları*, Ankara
- Öztuna, Y. 1990. *Türk Musikisi Ansiklopedisi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Sanal, H. 1991. "Ahenk" *TDV. İslam Ansiklopedisi* (1): 517-519
- Sarı, A. 1985. "Geleneksel Türk Sanat Müziği Çalgıları: Her Yönleriyle Ud, Tanbur, Kanun, Kemeççe, Ney, Kudüm" Lisans Bitirme Ödevi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Müzik Bilimleri Bölümü, İzmir.
- Uslu, R. 2007. *Fatih Sultan Mehmed Döneminde Musiki ve Şems-i Rumi'nin Mecmua-i Güftesi*, İstanbul
- Uz, Kazım. 1964. *Musiki İstılahatı*, Ankara